

Marijan Vugdelija

DEKALOG: PUTOKAZ AUTENTIČNOGA LJUDSKOG ŽIVLJENJA I DANAS?

Peta zapovijed

„NE UBIJ!” (Izl 20,13)

Ova zapovijed, kao i sve druge koje iza nje slijede, ima za cilj da ravna međuljudsko suživljenje. Ona je usredotočena na temeljni zahtjev tog suživljenja: na poštovanje tuđeg života. U stvari, peta zapovijed nas stavlja pred dar ljudskog života koji dolazi od Boga i pred obvezu da poštujemo i unapređujemo život svih ljudskih bića; ona nam želi ucijepiti u pamet i srce „strahopočitanje pred životom”;³³⁸ njezin je cilj da zaštiti najveće i najdragocjenije čovjekovo dobro – ljudski život.

Nema sumnje da je između svih ljudskih prava najvažnije i najosnovnije pravo na život. To pravo je temelj i polazište svim drugim ljudskim pravima.³³⁹ Međutim, ljudski život nikada nije bio tako ugrožen kao u ovo naše vrijeme. Prijeti mu opasnost od majčine utrobe (pobačajem) do vrata groba (eutanzijom). Iz svega što je rečeno jasno proizlazi da naša zapovijed ima golemu važnost i da je vrlo aktualna. U onome što slijedi nastojat ćemo iznijeti izvorno značenje te zapovijedi i aktualizirati je za naše vrijeme.

338. A. SCHWEIZER; navedeno prema: SCHALOM BEN-CHORIN, *Das Zehnwort*, 107.

339. Sasvim je logično, onda, da Deklaracija o pravima čovjeka koju su proglasili Ujedinjeni narodi donosi kao prvo i osnovno pravo da „svaki čovjek ima pravo na život”.

1. Izvorno značenje zapovijedi

Kako smo gore već istakli, naša zapovijed ima za cilj da štiti ljudski život. To jasno i nedvojbeno proizlazi iz formulacije: „Ne ubij!” Ipak, da bismo mogli točnije uočiti domete i opseg te zabrane, trebat ćemo izbližega promotriti značenje hebrejskog glagola RACAH koji se nalazi u formuli pete zapovijedi. Posebnosti njegova značenja dolaze najjasnije do izražaja kad se taj glagol usporedi s dva druga glagola koje Biblija upotrebljava da bi izrazila pojam 'ubijanja', a to su: HARAG i HEMIT (= hifil od MUT). Ta dva potonja glagola učestalija su u Bibliji od glagola RACAH: HARAG se upotrebljava 165 puta, HEMIT 201 put, dok RACAH susrećemo u Starom zavjetu samo 46 puta. HARAG i HEMIT su sinonimi i upotrebljavaju se za označavanje ubijanja protivnika na osnovi krvne odmazde (zbog nezakonitog ubojstva koje je počinio), za ubijanje neprijatelja u ratu, za izvođenje smrtne presude i za smrt koju može izazvati Božja pravda.³⁴⁰ Vrlo je znakovito da se za izražavanje tih stvarnosti nikada ne koristi glagol RACAH. Naprotiv, taj glagol uključuje u sebi uvijek nijansu ubojstva nevina čovjeka (1 Kr 21,19; Suci 20,4; 2 Kr 6,32; Ps 94,6; 62,4), odnosno nezakonito ili protuzakonito ubojstvo. Dakle, ono što *racah* želi izraziti, u protivnosti s HARAG i HEMIT, to je nezakonito ubojstvo, smrt koja je u protivnosti sa zajedničkim životom naroda Božjega;³⁴¹ taj glagol označava postupak koji narušava i rastače miran i siguran suživot članova ljudske zajednice. Ukratko, peta zapovijed zabranjuje nezakonito ubojstvo (namjerno i grešno ubojstvo koje ne može opravdati nijedan zakon),³⁴² ubojstvo nevinoga, slaboga, siromašnoga i nezaštićenog čovjeka (usp. 1 Kr 21,19; 2 Kr 6,32; Ps 94,6; Iz 1,21). Na taj način biva zaštićen život svakoga čovjeka, i posebno život siromaha i slaboga (1 Kr 21,19; Iz 1,21). Zabrana ubojstva se odnosi na sve ljude, ne isključujući ni kralja; ni on se ne smije služiti svojom vlašću da ubije nekoga nezakonito. Iz svega što je ovdje rečeno biva sasvim jasno kako je ova zapovijed mogla naći svoje mjesto i svoje opravdanje unutar jedne zajednice koja je poznavala i priznavala smrtnu osudu, za koju je rat u određenim slučajevima bio dozvoljen, pa čak i naređen, koja je prakticirala zakon krvne odmazde.

340. Usp. G. AUZOU, *Dalla servitù*, 241; R. LAVOIE, *Exégèse*, 111; M. NOTH, *Esodo*, 204; G. RAVASI, *Esodo*, 105; H. SCHÜNGEL-STRAUMANN, *Decalogo*, 51.

341. P. BARGUET, *Le livre des Morts* (Cerf). Paris 1967, 159; R. LAVOIE, *Exégèse*, 112; usp. G. BARBAGLIO, *Decalogo*, 211; B.S. CHILDS, *Exodus*, 420.

342. Biblija jasno razlikuje namjerno i grešno ubojstvo od nenamjernog i slučajnog usmrćenja (Pnz 19,6 sl.). U stvari, staro hebrejsko pravo predviđalo je za nenamjerno ili slučajno usmrćenje tri slobodna grada (gradovi utočišta) u kojima su se prouzročitelji takvoga nesretnog slučaja mogli zaštititi pred krvnom osvetom (Br 35,9-29).

Peta zapovijed zabranjuje tip ubojstva koje je za sobom povlačilo krvnu odmazdu. Drugim riječima, odnosi se na one čine nasilja protiv jedne osobe koji su izvirali iz osobnih osjećaja mržnje i zlobe; dakle, ta zapovijed osuđuje i zabranjuje bezrazložno i neopravdano ubojstvo. Nitko ne smije, da bi proveo svoje tobožnje pravo, na vlastitu ruku prolijevati ljudsku krv. Svaki čovjek ima Božje odobrenje za dolazak na gozbu života i za boravak na ovome svijetu. Mi postojimo, jer je Bog to htio i jer nas on ljubi. Život je veliki i dragocjeni Božji dar. Peta zapovijed štiti taj dar protiv svih napada.³⁴³ U svjetlu te zapovijedi svima nam je jasno da je veliko zlo i teški prekršaj ubiti čovjeka u srdžbi, ako ga se ubija s ciljem da ga se eliminira kako bi se onda moglo prisvojiti njegovo imanje. Naša zapovijed jasno ističe: tko u tom smislu ubija, taj griješi protiv dostojanstva čovjeka, koji je slika Božja, i protiv samoga Boga koji je gospodar i darovatelj života; osim toga, on nanosi tešku nepravdu žrtvi, jer je lišava života, toga najvećeg dobra na zemlji. Zapovijed nam daje do znanja da je Bog gospodar ljudskog života, a ne čovjek. A On nam izričito veli: „Ne ubij” (Izl 20,13) i „*Ne ubijaj nedužna i pravedna, jer ja zlikovcu ne praštam*” (Izl 23,7). Dosljedno tome, svaki ubojica prisvaja sebi Božje pravo i time Bogu nanosi nepravdu. A peta zapovijed uvijek iznova napominje i posvješćuje: ne smiješ raspolagati nad onim što je oduzeto tvome raspolaganju, a to je tvoj vlastiti život i život drugih ljudi.³⁴⁴

Već u izvještaju o Kainu i Abelu (Post 4,8-16) nalazimo majstorsku lekciju o ubojstvu i njegovim pogubnim posljedicama. I propovijedanje starozavjetnih proroka i mudraca (usp. Iz 1,21; Hoš 6,9; Job 24,14; Izr 22,13; Hoš 4,2; Jr 7,9; Ps 94,6, itd.), odvažnih branitelja prava svakoga čovjeka na život, pruža nam dugi i temeljiti komentar na petu zapovijed Dekaloga. Ipak najснаžniji razlog zabrane ubojstva nalazimo u svećeničkoj teologiji. Njezino je stajalište ovo: čovjek je slika i prilika Božja (Post 9,6b) i stoga ga se ne smije ubijati. U tomu i takvom prosuđivanju ubojstvo se ukazuje kao atentat na sliku Božju, atak na samoga Boga u njoj.³⁴⁵ Dakle, kao slika Božja, svaki ljudski život ima neizmjernu i neprocjenjivu vrijednost;³⁴⁶ gledano u tom svjetlu, njegovo dostojanstvo je nedirljivo.

343. Usp. G. WEBER, Gebote, 61-63; A. EXELER, Gebote, 135; H. SCHÜNGEL-STRAUMANN, Decalogo, 56-57.

344. O.H. PESCH, Gebote, 88.

345. Isti motiv se podrazumijeva i u nauku o krvi (Lev 17,11-14), koja prema biblijskom viđenju pripada samo Bogu.

346. Za razliku od svih drugih živih bića na zemlji, čovjek ima sposobnost apstraktnog mišljenja, reflektiranja, zaključivanja. Kao takav on može napredovati, stvarati povijest, biti izumitelj i graditelj (mostova, aviona, kompjutora, raketa . . .); on je pozvan da bude Božji suradnik u daljnjoj preobrazbi svijeta. Sve nam to pokazuje da smo doista

Dosljedno tome, nitko ne smije nezakonito ljudski život ubijati, zloupotrebjavati i instrumentalizirati (na račun drugih moć i bogatstvo gomilati). Tko se na vlastitu ruku ogriješi o život svoga bližnjega, ogriješio se automatski o „sliku Božju”, odnosno o dostojanstvo čovjeka od Boga dano i zajamčeno. Tu se nepravda protiv čovjeka automatski pretvara u nepravdu protiv Boga, njegova Stvoritelja. Da bi svratio pozornost na važnost zabrane ubojstva, Bog se prekršiteljima te zapovijedi prijeti slijedećim riječima: „Tko prolje krv čovjekovu, njegovu će krv čovjek proliti!” (Post 9,6a). Ta se misao produžuje i potvrđuje i u Isusovu nauku, kad on kaže: „Svi koji se mača hvataju, od mača i ginu” (Mt 26,52; usp. Lk 22,51; Iv 18,10).³⁴⁷ Sve nam to jasno pokazuje da se Biblija izravno i snažno stavlja u obranu ljudskog života.

Danas je teško shvatiti da se povreda pete zapovijedi kažnjavala novim prolijevanjem krvi – krvnom odmazdom (Izl 21,23). Ali upravo se u tome pokazuje velika izvorna ozbiljnost te zapovijedi. Naime, tim postupkom se ljude željelo odvratiti od ubijanja. U Izraelu se krvna odmazda najprije trpjela. U slučaju ubojstva rodbina ubijenoga imala je pravo osvetiti ubojstvo (usp. Br 27,10; sl.; Suci 8,18-21; 2 Sam 14,7-11). Ali da krvna odmazda ne bi bila bez granica, ona je regulirana načelom: „Oko za oko, zub za zub” (Izl 21,24; usp. u NZ-u: Mt 5,38-42) – a ne više! Dakle, to načelo, koje se kasnije potpuno neispravno uzimalo i tumačilo kao znak osvetoljubivosti, u svojoj izvornoj nakani je vrlo značajno zaštitno sredstvo protiv eshalacije čina osвете. U njemu je napravljen veliki korak civilizacijskog napretka čovječanstva. Ipak se tijekom vremena krvna odmazda u Izraelu sve više sužavala. U mjeri u kojoj se pravno ustrojstvo razvijalo, ona je postupno stavljana pod nadzor zakonite vlasti (usp. Izl 21,18-25; Pnz 19,15-21). U stvari, krvna odmazda nije više bila izravnavanje računa na vlastitu ruku, nego kazna kriminalca koju mu je određivala zakonita vlast u zajednici (usp. Lev 24,17-21); posrijedi je bio pravi sudski proces (Pnz 19,6-21).³⁴⁸ Osim toga, tražilo se da se sa svom pomnjom utvrdi prava odgovornost nenamjernog ili slučajnog ubojice (Izl 21). Da bi se takve ljude zaštitilo od prebrze i neosnovane osвете, određeni su gradovi utočišta (Br 35,9-29) i pribježište kod oltara (Izl 21,14). Daljnje ograničavanje krvne odmazde dolazi do izražaja u odredbi da se ona smije

čudesno sazdana, da smo stvoreni na sliku Stvoritelja. Zbog svega toga mi smo vrijedni neprocjenjivog dara života.

347. Židovski rabini su se vrlo često u tumačenju pete zapovijedi pozivali na načelo iz Post 9,6a. Tako se jednom zgodom rabi Hilel obratio ljudskoj lubanji, koja je plivala na vodi, slijedećim riječima: „Jer si ti druge utopio, i tebe su utopili. Ali i konac onih koji su tebe utopili bit će da će i oni biti utopljeni” (Mišna Abboth 2,6).

348. G. AUZOU, Dalla servitù, 241.

protegnuti samo na krivce, a ne i na članove njihove obitelji (Pnz 24,16). Kasnije se ide još jedan korak naprijed. Očito je da izjave: „*Ne osvećuj se! Ne gaji srdžbe prema sinovima svoga naroda. Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe!*” (Lev 19,18) i „*Moja je osveta*” (Pnz 32,35; usp. Rim 12,19; Heb 10,30), smjeraju prema potpunom dokinuću krvne odmazde i svake druge osvete.

Iz pete zapovijedi jasno proizlazi da je Bog na strani života, odnosno da je protiv smrti. Mogli bismo već sada kazati da se iza te zapovijedi rumeni svjetlo uskrsne nade. U stvari, po biblijskom viđenju život je početni cilj stvaranja a smrt se označuje kao plod grijeha i time kao smetnja i razaranje prvotne Stvoriteljeve namjere. Uostalom, nada koja proizlazi iz biblijske vjere kulminira u prevladavanju smrti (Iz 25,8). S pravom stoga sv. Irenej kliče: „*Slava Božja, to je živi čovjek. . .*”³⁴⁹ Dosljedno tome, tko sebi prisvaja pravo da ljudski život razara, razara time ne samo ljudsku egzistenciju nego i red stvaranja i njegovu nadu. Jedino Bog ostaje gospodar života i smrti (Pnz 32,39). Na osnovi svega toga jasno proizlazi da je ubojstvo bogohuljenje, grijeh nad grijesima.

Zapovijed „*Ne ubij!*” posljednji je i najdublji izvod iz zapovijedi ljubavi: „*Ljubi bližnjega svoga kao sebe samoga*” (Lev 19,18).³⁵⁰ Iz te potonje zapovijedi jasno proizlazi da samo onaj tko ljubi i poštuje samoga sebe, može ljubiti i poštivati i druge ljude. Ubojica prezire ne samo životno pravo svoga bližnjega nego razara tim zločinom i sliku Božju u sebi. Dosljedno tome, svako ubojstvo je dvostruko ubojstvo. Ubojica uništava život svoje žrtve, ali istodobno potkopava i svoje vlastite temelje. Drugim riječima, ubojica svojim zločinom podiže ruku i protiv sebe samoga. Tim činom on se isključuje iz zajednice živih.³⁵¹

Nije samo Kainovo ubojstvo bratoubojstvo, nego je to svako ubojstvo. Naime, svaki čovjek je naš brat. Tko Boga naziva i priznaje Ocem (a to čine Židovi i kršćani), taj mora i sve one koji su stvoreni na Njegovu sliku prihvaćati i priznavati kao braću i sestre. A Kainov primjer nam pokazuje da se ne može biti bratoubojica i imati mirnu savjest. Lijepo je stoga zapazio čuveni francuski pisac i mislilac Chateaubriand kad je napisao: „*Tigar nekoga ubije, pa opet mirno spava, a kad čovjek nekoga ubije, ne može spavati*”.³⁵² Ne smijemo, stoga, nikada dići ruku na nevina čovjeka, makar nas se na to sililo zapovijedu ili prijetnjom.

349. SV. IRENEJ, Adv. Haer. VI, 20,7; usp. CONF. ÉPISCOPALE DE BELGIQUE, Livre, 185; O.H. PESCH, Gebote, 88.

350. Usp. CONF. ÉPISCOPALE DE BELGIQUE, Livre, 185; G. RAVASI, Ešodo, 105.

351. Tu stvarnost dočarava na plastičan način primjer Kaina ubojice (Post 4,8-16).

352. Navedeno prema: Dr. K. KARIN (ur.), Dobri pastir 1973, 87.

Kao i druge zapovijedi, Isus je i ovu radikalizirao: stavio je njezino polazište u čovjekovu nutrinu, u srce. On ne zabranjuje samo izvanjsko ubojstvo već i unutarnji stav koji bi mogao dovesti do njega: srdžbu i mržnju (usp. Mt 5,21-23).³⁵³ Po njemu je izvanjsko ubojstvo samo zadnji izražaj već dugo nago-milane srdžbe i mržnje. Stoga Ivan s pravom može reći: „Tko god mrzi brata svoga, ubojica je” (1 Iv 3,15).

2. Opseg i aktualizacija zapovijedi

U verziji Ponovljenog zakona zapovijed „Ne ubij!” povezana je sa slijedećim zapovijedima (protiv preljuba, krađe, lažnog svjedočanstva i žudnje za tuđom ženom i za tuđim dobrima) veznikom „ve” (= i). Rabinska egzegeza vidjela je u tome duboko značenje: drži da se na taj način sve te zapovijedi razvijaju iz zabrane „Ne ubij!”, odnosno da detaljnije tumače petu zapovijed. U stvari, ubija čovjeka tko ga preljubom udaljuje od njegova bračnog druga, tko mu krađom oduzima potrebno za život, tko mu lažnim svjedočanstvom odnosi dobar glas, itd.³⁵⁴ Već odatle jasno proizlazi da je opseg naše zapovijedi vrlo širok. Ona zadire u mnoga područja suvremenoga društvenog života: u problematiku torture i smrtne kazne, rata i odbijanja ratne službe, samoubojstva i eutanazije, korištenja atomske energije, razaranja i zagađivanja okoliša, ugrožavanja zdravlja i života drogom, alkoholom i nikotinom; izravno se suočava s akutnom problematikom pobačaja, zadire u problematiku ubitačne konkurencijske borbe proizvodnog društva i drugih konfliktnih situacija. Osim toga, 'ne ubiti' ne znači samo ostaviti da netko živi, već i ne dopustiti da umre kad se na jedan ili drugi način raspolaže životom drugih. Naime, treba nam biti jasno da se i oduzimanjem životnih mogućnosti može ubiti čovjeka.³⁵⁵ Kad se uz to uzme u obzir da „čovjek ne živi samo o kruhu” (Pnz 8,3) i da više od jedne vrste smrti prijeti čovjekovu životu, onda nam biva jasno kolike implikacije uključuje u sebi naša zapovijed i kako su brojni vidovi života u njoj uzeti u razmatranje. Neke od tih vidova ćemo sada detaljnije razmotriti.

353. Na Mt 5 se nadahnjuje i DIDAHE kad potiče: „Sine moj, izbjegavaj sve što je zlo. . . Ne budi srdit: srdžba vodi do ubojstva. . .” (3,1-2). Taj ulomak je plod refleksije koja nas usmjerava prema pounutrašnjem shvaćanju Zakona i morala.

354. Usp. SCHALOM BEN-CHORIN, *Das Zehnwort*, 110 sl.

355. A. EXELER, *Gebote*, 139; G. AUZOU, *Dalla servitù*, 242.

a) *Rat i smrtna kazna* – Mogu li se pobornici dokidanja smrtne kazne i izbjegavanja ratne službe pozivati na petu Božju zapovijed? Izvorno značenje te zapovijedi sili nas na negativan odgovor. Glagol koji Biblija tu upotrebljava za „ubiti”, nikada se ne upotrebljava za označavanje ubijanja drugih ljudi u ratu ili za izvođenje smrtne presude. Naprotiv, u neposrednoj blizini Dekaloga nalazi se lista težih prekršaja Zakona koji zaslužuju smrtnu kaznu (Izl 21,12-17.29). Drugdje se opet izričito kao kazna za ubojstvo, koje je zabranjeno petom zapovijedi, navodi smrtna kazna (Post 9,6). Peta zapovijed – kako smo gore vidjeli – zabranjuje bezrazložno i neopravdano umorstvo, osuđuje ubijanje na vlastitu ruku i iz prisvojenog vlastitog prava.³⁵⁶ Drugim riječima, ta zapovijed zabranjuje prolijevanje nevine krvi. Dakle, rat i smrtna kazna načelno nisu isključeni petom zapovijedi. Uza sve to ta zapovijed nam naglašava da čovjek ne može i ne smije olako raspolagati ljudskim životom.

Kakav bismo, onda, stav trebali zauzeti prema ratu? Mogu li baštinici biblijske religije ići u rat! Obično se odgovara: u obrambeni DA, u napadački NE! U tom smislu se u kršćanskim moralkama često govori o „pravednom ratu”.³⁵⁷ Sasvim je jasno da postoji razlika između rata i rata. Rat može biti ili se pretvoriti u čisto ubojstvo. Već starozavjetni proroci oplakuju strahote rata i kore ne-ljudske poteze vođa i vojske (Am 1,3-15; Hab 2,5-13).³⁵⁸ Povijesno iskustvo nam pokazuje da je rat uvijek i neizostavno razaranje i uništavanje. Stoga bi se svaki čovjek trebao boriti da do njega ne dođe. Uostalom, biblijski Bog je Bog mira i života,³⁵⁹ a ne rata i smrti! Mir je normalno i prirodno ozračje u kojem

356. Usp. W. BARCLAY, *Law*, 28; O.H. PESCH, *Gebote*, 85; H. NITSCHKE (ur.), *Gebote*, 54 sl.

357. Nažalost, u praksi se taj pojam često zlorabio. Njime su se prekrivale skrajnje sumnjive političke borbe za vlast. Pod tim geslom poslani su tisuće ljudi u smrt. Sa žaljenjem moramo priznati da se i Crkva poneki put dala na to zvesti, da te i takve ratove podupre svojim autoritetom (usp. N. GLATZEL-E. NAGEL, –ur.–, *Frieden in Sicherheit. Zur Weiterentwicklung der katholischen Friedensethik*, Freiburg i. Br. 1981, 41-68).

358. Istina je i to da Biblija često izvješćuje o ratovima izabranog naroda. Ti su ratovi bili često puta vrlo krvavi i za naš današnji kršćanski mentalitet sablažnjivi. Susret s tim „svetim” ratovima bio je oduvijek kamen spoticaja za mnoge čitatelje Biblije. Razmišljajući o onom mjestu u Samuelovoj knjizi, gdje se govori kako Samuel priopćuje kralju Šaulu da će mu biti oduzeta vlast jer je ostavio na životu pobijeđene amalečke knezove (1 Sam 15,10-23), Martin Buber piše: „Ja nisam nikad mogao vjerovati da je to Božja poruka. Ja to ne vjerujem” (M. BUBER, *Begegnung*, Stuttgart 1960; navedeno prema: SCHALOM BEN-CHORIN, *Das Zehnwort*, 108). Iz tih i takvih mjesta očito je da u Bibliji uz ono što je vječno stoji i ono što je vremenski uvjetovano. A među te elemente koji ostaju vječno spada zasigurno i „Ne ubij!”

359. Biblija mir smatra najvećim blagoslovom. Nije slučajno, stoga, da je Šalom (mir) postao osnovni biblijski pozdrav: najljepša i najveća želja koju jedan čovjek može pože-

se može ljudski disati i živjeti! To i takvo osvjedočenje razoružava ljudski duh, osposobljava nas da budemo mirotvorci. Naime, tamo gdje se mir ne priznaje kao najveće dobro u politici, život bezbrojnih ljudi je u igri; oni su u opasnosti da budu žrtve ubojstva ili da budu degradirani u ubojice.³⁶⁰ Dakle, tko je upoznao biblijski primat mira i života, taj načelno mora biti protiv rata i činiti sve da ga se izbjegne ako je ikako moguće. To posebno vrijedi za one do kojih je dopro Kristov proglas o univerzalnoj ljubavi. Navodimo samo nekoliko razloga za evanđeosku osnovanost toga mirotvornog stava: 1) Isus nas uči da ljubimo i naše neprijatelje (Mt 5,43-48), a ne možemo ih ljubiti ako ih ubijamo; 2) Po kršćanskom gledanju svaka kazna mora imati za cilj da se zlikovac popravi, a onaj tko je ubijen ne može se više popraviti; 3) Isus je svojom snagom mogao satrti svoje neprijatelje, ali je izabrao križ; čini se da i njegovi učenici trebaju činiti isto.³⁶¹ Iz svega toga proizlazi da „Ne ubij!” treba biti prvi i osnovni zakon u razrješavanju međuljudskih sukoba. Uostalom, povijest nam pokazuje da pušćane cijevi ne mijenjaju ništa: ni ljude ni društvo. Tko silom pobijedi, nije izvojevao nikakvu pravu pobjedu. Mržnja jednako ubija one koji mrze, kao i one koji su predmet mržnje. Tama se tamom ne može odstraniti. To se može postići samo svjetlom. Mržnja se ne može izliječiti mržnjom. To se može učiniti samo ljubavlju. Nažalost, naš svijet još nije usvojio mirotvornu logiku evanđelja; on još uvijek čvrsto stoji u začaranom krugu smrti. Zlo izaziva zlo. Nasilje proizvodi nasilje. Nema spremnosti da se onome tko je prvi udario oprost, i da se tako prekine lanac mržnje i smrti, nego se ide za tim da mu se uzvrat istom mjerom ili još više. Na taj način se krug smrti ne prekida nego proširuje. Međutim, Isus je prekinuo taj krug smrti pokazujući novi put: put opraštanja.³⁶²

Kažnjavanje zločinaca se u Bibliji odvija pod geslom: „Da se iskorijeni zlo iz tvoje sredine” (Pnz 13,6). Može li se iskorijeniti zlo ako se njegovi nosioci ne kažnjavaju? To je osnovno pitanje pred kojim se uvijek iznova nalazi društvo, država i njezino zakonodavstvo. Na osnovi povijesnog iskustva jedno je jasno: zločini bi se iz dana u dan umnažali kad se zločinci ne bi kažnjavali za svoja zlodjela. Kazna zastrašuje druge i upozorava ih da se čuvaju zlodjela. Odatle

ljeti drugome. Upravo jer je biblijski Bog Bog mira, Isus može kazati da će se „mirotvorci zvati sinovima Božjim” (Mt 5,9). A za toga istog Boga Isus izričito kaže da „nije Bog mrtvih nego živih!” (Mt 22,32; Mk 12,27; Lk 20,38).

360. Na toj pozadini se lako može uočiti kako je velika odgovornost državnika i političara.

361. W. BARCLAY, *Law*, 30-31. To ipak ne znači da se potlačeni i izrabljivani ne smiju i ne trebaju boriti za svoja prava. Njihova borba, pa i upotreba sile u datim slučajevima, samo je krik njihovim tlačiteljima: pustite nas da budemo ljudi!

362. Usp. PH. BOSMANS, *Liebe wirkt täglich Wunder* (Herder), Fr. – Basel-Wien ⁶1984, 58-71.

njezina opravdanost. Što u tom kontekstu reći o smrtnoj kazni? Na prvi pogled ona se protivi petoj zapovijedi koja glasi: „Ne ubij!” Međutim, mi smo gore vidjeli da ta zapovijed zabranjuje ubijanje nevinoga i nezaštićenoga ljudskog života. Dosljedno tome, ta zapovijed načelno ne oduzima pravo zakonitoj vlasti u zajednici da donosi i smrtne presude. U stvari, isti Bog koji je Mojsiju dao zapovijedi Dekaloga, među kojima se nalazi i ona „Ne ubij”, navodi kasnije izričito i takve prekršaje koji zaslužuju smrtnu kaznu. Tu se, npr., doslovce kaže: „Tko god udari čovjeka pa ga usmrti, neka se kazni smrću. . . Tko udari svoga oca ili svoju majku, neka se kazni smrću!” (Izl 21,12.15). Dakle sam Bog, Gospodar života i smrti, dao je zakonitoj vlasti u zajednici pravo da u slučajevima većih zlodjela krivce kažnjava smrću. Ipak, u svjetlu svega onoga što smo gore kazali o dozvoljenosti ili nedozvoljenosti rata, jasno je da bi prije toga koraka trebalo iscrpiti sve druge mogućnosti popravka zlikovaca. Ako bi netko i poslije svih tih pokušaja ostao nepopravljivo opasan po zajednicu i po društvo, čini se da ne bi bilo protiv duha pete zapovijedi ako bi ga se uklonilo iz društva.³⁶³

b) *Pobačaj* – Židovska i kršćanska apologetika smatrale su pobačaj i ubijanje novorođenčadi najvećim nedostatkom poganskoga svijeta i oštro su ga osuđivale.³⁶⁴ Za njih je to jednako veliki zločin kao i svaki drugi oblik ubojstva.³⁶⁵ Sasvim je razumljivo, onda, da se o tim zlima neizostavno govori kad se raspravlja o petoj Božjoj zapovijedi. Tako, npr. DIDAHE, kad svojim sugovornicima ocrtava put života veli: „Ne ubij! . . . Ne zatiri djeteta pobačajem i ne ubijaj djeteta već rođena!”³⁶⁶ A Tertulijan glede toga istog problema piše: „Što se nas tiče, ubojstvo nam je zabranjeno jednom zavazda; nije nam čak dopušteno usmrtiti dijete začeto u utrobi majke, dok se ljudsko biće nastavlja oblikovati po krvi. To je anticipirano ubojstvo. . . Sav plod je već u klici”.³⁶⁷ Potpuno je u skladu s tim stavom i slijedeća Tertulijanova izjava: „. . . Začetak je čovjek u krilu materinu netom je potpuno oblikovan. U stvari, Mojsijev zakon kažnjavao je odmazdom onoga tko je bio krivac pobačaja. . .”³⁶⁸ Sve nam to

363. Usp. V. KARLOVIĆ (ur.), Dobri pastir, Sarajevo 1977, 143-144.

364. Usp. PHILON, De spec. leg. III, 20, 110-120; FL. JOSIP, Contra Apionem, II, 24,202; TERTULIJAN, Apol. 9,7-8.

365. Usp. J. BONSIKVEN, Le judaisme palestinien, II, Paris 1935, 225.

366. DIDAHE 2,2-3. Tu se put života poistovjećuje s putem Božjih zapovijedi. U stvari, Didahe u tom opisu puta života navodi jedan dio zapovijedi Dekaloga proširujući ih primjerima iz konkretnog života (DIDAHE 2,2-7).

367. TERTULIJAN, Apol. 9,8.

368. TERTULIJAN, De anima 37.

pokazuje da su ti ljudi promatrali pobačaj kao izravno ubojstvo.³⁶⁹ Pa „i nema kvalitativne razlike između nerođenog i rođenog života. Nijedan biolog ne može reći za jedno dijete ni jedan dan prije rođenja da nije još čovjek, to jest da je kvalitativno drukčije biće nego kad se rodilo. . . Stoga ugroženi ljudski život prije rođenja treba zaštititi i kaznenim pravom. . . Ako bi se pustilo samovolji bilo ko ga da ubija još nerođenu djecu, da vrši pobačaj, doći će i do ubijanja ostarjelih osoba, do ubijanja tjelesno defektnih ili umno zaostalih osoba. . . – ili da reknemo Hitlerovim rječnikom – doći će do ubijanja 'svih nekorisnih usta' ”.³⁷⁰ Čudno je, stoga, kad se neki na jednoj strani izjašnjavaju sa svom žestinom protiv rata, naoružanja i smrtne kazne, a s druge strane plediraju i demonstriraju za slobodu pobačaja i ubijanja na vlastiti zahtjev.

Današnja medicina i tehnička pomagala kojima se služi pružaju nam podrob-
niji uvid u razvoj ljudskog zametka. Na osnovi tih novih uvida biva jasno da od prvog trena začeca nastaje novi čovjek, nova ljudska osoba. Već nakon tri tjedna to novo biće ima svoju vlastitu krvnu grupu i srce koje počinje kucati i koje će kucati bez prestanka sve do zadnjeg daha života na zemlji. Nakon sedam tjedana već su svi organi uobličeni. Dakle, već od samih početaka začeca imamo pred sobom samostalno, individualno živo biće. Stoga ni majka ni društvo ne mogu raspolagati tim životom po miloj volji, na vlastitu ruku.³⁷¹ Ubiti taj zametak isto je takvo ubojstvo kao i ubojstvo odraslog čovjeka. Sve nam to pokazuje da je pobačaj bezobzirno nasilje protiv života, grozni zločin, teški i izravni prekršaj zapovijedi „Ne ubij”. Nažalost, danas se mnogi liječnici, koji su po svom zvanju pozvani da unapređuju i čuvaju život, kao abortisti spuštaju na razinu ubojica.³⁷² Slično se događa i sa zakonodavcima koji donose takve zakone po kojima krivci bivaju zaštićeni, a nevini stradavaju. S pravom se kardinal Franjo Kuharić pita: „Kako ubojstvo nevine ljudske osobe. . . može postati 'pravo'?”.³⁷³

369. Za detaljniji uvid o svemu tome, vidi: G. BOURGEAULT, *Décalogue et morale chrétienne. Enquête patristique sur l' utilisation et l' interprétation chrétiennes du décalogue de c. 60 a c. 220* (DESCLÉE § CIE / BELARMIN), Paris-Tournai-Montréal 1971, 45, 51, 276-277.

370. Kardinal Joseph HÖFFNER; navedeno prema: V. KARLOVIĆ (ur.), *Dobri pastir* 1978, 44 sl.

371. Usp. O.H. PESCH, *Gebote*, 90; V. KARLOVIĆ (ur.), *Dobri pastir* 1978, 43.

372. Polazeći od toga i takvoga činjeničnog stanja, Josip JOVIĆ, uvaženi komentator 'Nedjeljne Dalmacije', čovjek koji ima odvažnosti nazvati stvari njihovim pravim imenom, s užasom se pita i konstatira: „Čedoubojstva su polulegalna, a ginekolozi su često više 'abortusolozi'?” (Nedjeljna DALMACIJA, od 2. X. 1988, 5).

373. Franjo KUHARIĆ povodom „Svjetskog dana mira”; navedeno prema: V. KARLOVIĆ (ur.), *Dobri pastir* 1978, 35.

I osnovano zaključuje: „Suvremena civilizacija koja s takvom hladnokrvnošću ubija milijune nerođenih može se nazvati civilizacijom smrti”.³⁷⁴ Doista, takav postupak je pravo-pravcato savezništvo sa smrću. Sigurno je da će milijuni ubijenih bez traga optužiti ovu našu ubilačku civilizaciju. Njihova krv vapije prema nebu kao i krv Abela pravednoga. „Koji će lijek, koja će zakonska varka moći ikada utišati grižnju savjesti žene koja je slobodno i svjesno postala čedomorkom ploda u svojoj utrobi?”³⁷⁵ pita se Pavao VI. U tom zločinu se prelijeva čaša grijeha, stiže se na dno ljudske zloće.³⁷⁶ Tim groznim i vrlo proširenim zločinom naša današnja civilizacija zaziva na zemlju apokaliptičke jahače da izliju na nju čaše gnjeva Božjega (usp. Otk 6 i 16).

Prema kršćanskoj i židovskoj moralci, prekid trudnoće je dozvoljen samo onda ako bi rađanje tog djeteta, prema sudu savjesnih liječnika, gotovo sto-postotno dovelo do smrti majke.³⁷⁷ U takvim slučajevima majka se može slobodno odlučiti za rađanje ili za prekid trudnoće. Nama se čini biblijskije i vjerničkije i u tim slučajevima odlučiti se za rađanje jer Bog još uvijek ima mogućnost da očuva i život porodilje, iako liječnička znanost ne vidi više nikakvog izlaza.

U tom kontekstu se često pojavljuje i nameće i slijedeće pitanje: „Da li je dozvoljeno prekinuti trudnoću ako se, na temelju liječničkih pregleda, pouzdano zna da će se dijete roditi defektno u tjelesnom i u duševnom pogledu?” Odgovor je negativan. Naime, ako takvo jedno dijete ne smijemo ubiti nakon rođenja, onda ne postoji nikakav razlog da to činimo prije rođenja. Osim toga, tko bi trebao odlučivati o tome što su to teški defekti? Tko bi nas u tom slučaju očuvao od opasnosti da na kraju država određuje koji je život vrijedan života a koji nije? Bog je svakog čovjeka, neovisno o njegovim duševnim i tjelesnim sposobnostima, pozvao u život i ljubi ga kao svoje dijete.³⁷⁸ Uostalom, povijest nam pokazuje da su mnoge profinjene duše boravile u defektnim tjelesima. Defektnost može biti i blagoslov.

374. ISTI, Ondje.

375. PAVAO VI. izrekao je te riječi na Novu godinu 1977.

376. Pred dvanaestak godina dvoje engleskih novinara objavilo je knjigu s naslovom „Nalazimo se na dnu zloće”. Na sastavljanje te knjige potaklo ih je otkriće da postoji čak industrija koja iz abortiranih ljudskih zametaka proizvodi specijalne sapune (Radio Vatikan, 14. siječnja 1976).

377. U tom stavu se židovski moralisti oslanjaju na slijedeće talmudsko načelo: „Ako tebe netko želi ubiti, preduhitri ga i ubij ti njega” (Navedeno prema SCHALOM BEN-CHORIN, Das Zehnwort, 115).

378. O.H. PESCH, Gebote, 90.

c) *Samoubojstvo i eutanazija* – U kontekstu pete zapovijedi nameće se i pitanje: da li je čovjek gospodar nad svojom vlastitom smrću? Biblijski odgovor je: ne! Bog je jedini djelatelj i gospodar života. Samo on može s njim raspolagati. Mi to ne smijemo. Na tom području možemo samo s Jobom priznati: „Gospodin dao, Gospodin oduzeo!” (Job 1,21) Samoubojstvo je, dakle, teška povreda Božjega prava kao vlasnika svakoga života i na taj način prekršaj pete Božje zapovijedi.³⁷⁹

Razmišljajući o problemu samoubojica, Aristotel je došao do zaključka da „*zadati sebi smrt vlastitom rukom zato da izbjegnemo bilo kakvu nesreću, nije djelo hrabra čovjeka, nego kukavice*”.³⁸⁰ Pravo je junaštvo izdržati u nevoljama i protivštinama života i nastojati ih prevladati. Nažalost, svakim danom se povećava broj ljudi koji dižu ruku na svoj vlastiti život. Ponajčešće to čine zbog osjećaja besciljnosti i besmislenosti ljudskog života. Oni oduzimaju sami sebi život jer osjećaju da nisu kadri sami sebe usrećiti, a nisu upoznali Boga koji jedini može dati smisao i značenje ljudskom življenju i djelovanju.

Može i čovjek vjernik pod određenim tragičnim i više nepodnošljivim okolnostima zaželjati predati svoju dušu Bogu. Problem te vrste predstavlja eutanazija koju sam bolesnik može tražiti da bi skratio život i patnju. Nezaboravljive su i potresne u tom pogledu riječi Franz-a Kafke koje je on na smrtnoj postelji upravo svom liječniku dr. Klopstock-u: „Ubijte me, inače ste ubojica!”.³⁸¹ Kako se kao vjernik postaviti prema tom zahtjevu da se život i patnje skrate smrtonosnom injekcijom? Prosuđivano u biblijskom svjetlu, liječnik ne bi smio udovoljiti toj želji. To bi značilo raspolagati životom i smrću čovjeka, a mi smo vidjeli da to pravo pripada samo Bogu.³⁸²

d) *Povređivanje uvjeta punine života* – Naša zapovijed izričito govori o ubojstvu, o svjesnom i namjernom ubijanju čovjeka fizičkim nasiljem. Međutim, već smo prije naglasili da se ne smiju isključiti ni druge mogućnosti tjelesnoga i duhovnog ubojstva. Nažalost, iskus-

379. Čini se, ipak, da se u određenim okolnostima samoubojstvo nije smatralo prekršajem. Stari zavjet nam pripovijeda o pet takvih samoubojstava: Abimelek (Suci 9,54), Samson (Suci 16,23-30), Šaul (1 Sam 31,4 sl.), Ahitofel (2 Sam 17,23), Zimri (1 Kr 16,18). Nijedno od tih samoubojstava nije izravno osuđeno kao moralni prekršaj. Vjerojatno su se slavni branitelji Masade (73. god. poslije Krista) nadahnili na tim primjerima kad su odlučili da se poubijaju između sebe, da ne bi živi pali u ruke Rimljana.

380. Grčki filozof ARISTOTEL; navedeno prema: V. KARLOVIĆ (ur.), *Dobri pastir* 1977, 62.

381. M. BROD, Franz Kafka: *Eine Biographie*, Prag 1937, 258.

382. Usp. O.H. PESCH, *Gebote*, 91.

tvo nam pokazuje kako postoje mnogi drugi načini kako čovjek ili društvo mogu postati prekršitelji pete Božje zapovijedi. U konačnici ubijanjem se može nazvati sve ono čime se drugima oduzimaju uvjeti za normalan i uspješan život.³⁸³ Dakle, peta zapovijed osuđuje svaku vrstu nepravde koja drugima onemogućuje da žive punim ljudskim životom. Ovdje ćemo sada kazati nekoliko riječi o većim i učestalijim nepravdama te vrste.

Za starozavjetne mudrace i proroke 'ubiti' pored svoga izvornog značenja može značiti i: čovjeka na težak način privredno izrabljivati ili ga socijalno i pravno tlačiti, odnosno potkradati ga u njegovim životnim mogućnostima. Vrlo su snažne i potresne u tom pogledu slijedeće riječi iz Sirahove knjige: „*Pred očima očevim kolje sina tko prinosi žrtvu od imetka siromaha. Oskudna hrana život je siromaha, i tko je otima, pravi je krvnik; ubija bližnjega tko mu otima hranu, i proljeva krv tko radniku uskraćuje plaću*” (Sirah 34,20-22).³⁸⁴ I proroci se osvrću na te i takve nepravde oštrim i kritičkim riječima. Posebno je drastičan opis te vrste ubojstva u proroka Miheje. On za bogataše, koji izrabljuju siromaha, veli: „Oni proždiru tijelo moga naroda i deru mu kožu, lome kosti. Oni ih komadaju kao u loncu, kao meso u punom kotlu” (Mih 3,3; usp. Hoš 4,2; Iz 1,15.17, itd.).

Biblija nam daje jasno do znanja da je čovječanstvo jedna cjelina i da dobra ovoga svijeta pripadaju svim ljudima, a ne isključivo pojedinim osobama. Otuda moralna obveza za vjernike „*dijeliti kruh svoj s gladnima i potrebnima*” (Tob 4,17). U tome je Pismo jednostavno. Nema nikakve razlike između Staroga i Novoga zavjeta. I u jednom i u drugom neprestance susrećemo ove ili slične poticaje: „*Siromahu daji rado. . . jer će te zbog toga blagoslivljati Jahve, Bog tvoj, u svakom poslu tvome i u svakom pothvatu ruku tvojih. . .*” (Pnz 15,10-11); „*Dijeli kruh svoj s gladnima, uvedi pod krov svoj beskućnike, odjeni onog koga vidiš gola. . .*” (Iz 58,7); „*Tko posjeduje zemaljska dobra i vidi svoga brata u nevolji i od njega zatvori svoje srce – kako će ljubav Božja ostati u njemu?*” (1 Iv 3,17; usp. Jak 2,14-16). Isus je potpuno suglasan s tim stavom i naukom. On veli da će prokletnici na sudnji dan biti poslani u pakao slijedećim riječima: „*Idite od mene, prokleti, u oganj vječni. . . Jer bijah gladan i ne dadoste mi jesti;*

383. Usp. J.M. LOCHMAN, Wegweisung der Freiheit. Abriss der Ethik in der Perspektive des Dekalogs, Gütersloh 1979, 88; W. BARCLAY, Law, 29; D.R. SEAGREN, Ten Commandments, 90.

384. Vjerojatno se sv. Jakov nadahnjuje na tim riječima kad ovako formulira svoj prijekor nemilosrdnim izrabljivačima nadničara: „Evo 'više plaća' žetelaca vaših njiva koju ste im uskratili, i vika tih žetelaca došla je 'u uši Gospodinu nad vojskama' ” (Jak 5,4).

bijah žedan, i ne dadoste mi piti. . ." (Mt 25,41-42). Sve nam to jasno pokazuje da onaj tko može nahraniti gladnoga, a ne nahrani ga, on ga ubija. Stoga je bolje da „katkada budemo i prevareni, tj. da pomognemo onome koji nije u nevolji, nego da se dogodi da pravoga bijednika otjeramo ispred naših vrata”.³⁸⁵

Poslodavac, koji zbog špekulacije ne ostvari za radnike normalne uvjete za rad, na taj način može postati prekršitelj pete zapovijedi. To se događa, npr., kad on traži od svojih radnika da rade u vlažnim, nečistim i nezdravim prostorijama; kad radnike šalje na opasna radna mjesta, gdje se često i lako gubi život, a da prije toga nije ta mjesta dobro osigurao i zaštitio.³⁸⁶ To se događa i onda kad poslodavac svoje radnike uvlači i gura u ubitačnu i bezdušnu konkurencijsku borbu, tražeći od njih da rade više nego što dopuštaju njihove ograničene ljudske sile. Razarajući tako njihovo tjelesno i duševno zdravlje, njihov poslodavac ih ubija!

Što u svjetlu pete zapovijedi kazati o nekim drugim pojavama i ponašanjima suvremenog života koji su štetni ljudskom zdravlju? Tu se otvara široko područje ispita savjesti: o razaranju i zagađivanju ljudskog okoliša, o neodgovornoj upotrebi atomske energije, o radijaciji koja nastaje zbog eksplozija atomskog oružja, o prodaji i raspačavanju droge, o nezdravoj hrani i piću, o pretjeranoj ishrani („prežderavanju”) i prekomjernom trošenju alkohola i nikotina, o prekomjernom uzimanju medikamenata. I pilula je više problem pete nego šeste zapovijedi. Svima nam je očito da u današnjem industrijaliziranom svijetu treba posebno naglašavati odgovornost za održanje zdravog okoliša, da sebi i budućim pokoljenjima ne bismo oduzeli mogućnost zdravog i sretnog života.³⁸⁷ Ne smijemo, stoga, neodgovorno uništavati šume koje nam daju za život tako potrebni kisik. Moramo sve poduzeti da otpadne vode iz naših tvornica ne zagade naše rijeke i izvore. Ne smije se dopustiti prekomjerna koncentracija tvorničkih dimnjaka na malom prostoru, da ne bi došlo do smrtonosnog zagađivanja zraka. Isto tako, treba se vrlo odgovorno i savjesno odnositi prema uporabi atomske energije. U protivnom slučaju, postat ćemo trovači i ubojice samih sebe i budućih pokoljenja. Nadalje, nema nikakve dvojbe da prodavače i raspačivače droge treba okvalificirati kao prave-pravcate ubojice. Jednako su tako prekršitelji pete Božje zapovijedi i oni koji u hranu i piće, da bi ih lakše konzervirali, stavljaju sastojke

385. V. KARLOVIĆ (ur.), Dobri pastir 190, 121.

386. Usp. W. BARCLAY, Law, 29.

387. Usp. A. EXELER, Die Zehn Gebote, 143.

koji škode ljudskom zdravlju. A da prekomjerna hrana skraćuje dane života, toga su bili potpuno svjesni već stari poganski i biblijski mudraci. Tu se nalazi razlog da je poznati grčki liječnik Hipokrit, koji je doživio duboku starost, živio na takav način da je o sebi mogao napisati: „*Nikada se nisam digao od stola, a da još nisam mogao jesti.*”³⁸⁸ U istom duhu i s istim ciljem i biblijski mudraci opominje: „*Ne budi nezasitan u slasticama i ne budi lakom za jelom. Jer prekomjerno jelo donosi bolest*” (Sirah 37,27-29). Nepobitna je činjenica da je teška i danas tako proširena bolest — višak šećera u krvi — bolest preuhranjenih nacija. Dakle, racionalizacijom potrošnje Zapad će riješiti ne samo problem neishranjenosti trećega svijeta nego i problem svoga vlastitog zdravlja. To što je rečeno o prekomjernom trošenju hrane još više vrijedi za pretjeranu potrošnju alkoholnih pića i nikotina. Budući da čovjek tom i takvom uporabom narušava svoje zdravlje i skraćuje svoje dane, on na taj način griješi protiv zapovijedi „*Ne ubij!*”

Protiv pete Božje zapovijedi može se griješiti i *bezobzirnom i nepažljivom vožnjom*. Prometne nesreće, koje su izazvane na taj način, mogu postati pravo ubojstvo. Jasno, tu ubojstvo bližnjega nije namjeravano. Međutim, ako se vozi u pripitom stanju ili nekontroliranom brzinom i tako ugrožava sigurnost drugih i svoja vlastita, ona tu nedostaje strahopočitanje pred životom koje od nas traži peta zapovijed. Dosljedno tome, dužni smo po savjesti poštivati pravila vožnje i prometne znakove!

Naša narodna mudrost kaže: „*Ne ubij ni rukom ni jezikom!*” Time se priznaje da možemo prekršiti petu zapovijed i riječima (usp. Jak 3,8). To se može dogoditi, npr., razaranjem dobrog glasa jednog čovjeka ili ranjivom kritikom koja mu oduzima samopovjerenje. U tom smislu je Rabi Izak govorio: „*Klevetnici su kao oni koji krv prolijevaju*”.³⁸⁹ Okrutnost, neljubaznost, ruganje, ocnjivanje, različite vrste diskriminacije kao i sablazni, mogu čovjeka lako gurnuti u smrt duše i tijela. Ne mora završiti u samoubojstvu, ali mu to do te mjere oslabi volju za život i životnu radost, da za toga čovjeka možemo stvarno reći da je već umro. Važno je, stoga, da smo pozorni na humanu klimu ophođenja s drugima.³⁹⁰

388. Navedeno prema: V. KARLOVIĆ (ur.), Dobri pastir 1977, 52.

389. Navedeno prema: J.J. PETUCHOWSKI, Die Stimme, 97.

390. Time se nipošto ne želi kazati da ne bismo smjeli izricati nikakvu kritiku. Svako javno ljudsko djelovanje treba biti otvoreno i javnoj kritici. U normalan ljudski život spada neizostavno spremnost i sposobnost za suočavanje s konfliktnim situacijama. Međutim, treba uvijek nastojati da izrečena kritika bude osnovana i dobronamjerna, tj. da bude uljuđena.

Iz svega što smo gore iznijeli proizlazi da trebamo svoje bližnje ljubiti djelotvornom ljubavlju ako želimo u potpunosti ispuniti duh pete zapovijedi, tj. ne ubiti na nijedan način. A da bismo mogli usvojiti i živjeti tu civilizaciju ljubavi, neophodno nam je potrebna Božja pomoć. Stoga na kraju ove rasprave upravljamo Bogu molitvu: „*Nauči svoju djecu da se ljube! / Jer nema ljubavi bez Tvoje ljubavi, Gospode! / Tada, ne prihvaćajući drugog nasilja / osim snage Tvoje dobrote, / naša civilizacija, / otrovana mržnjom, novcem i nasiljem, / procvast će u miru i pravdi. / Kao što praskozorje postaje zora, / i zatim dan, / nek ljubav učini / da se djeca godine dvijetisućite / rađaju u nadanju, / rastu u miru, / da se na kraju gase u svjetlosti, / da pronađu Tebe, Gospodine, / Tebe koji si život*”.³⁹¹

391. R. FOLLEREAU, Molitva za 2000. godinu; navedeno prema: V. KARLOVIĆ (ur.), Dobri pastir 1978, 72.